
Legal-linguistic analysis of insults in the Uzbek language

Maqsudaliyeva Yodgorkhon Nu'monjon qizi⁸

yodgorkhonmaqsudaliyeva@gmail.com

Basic doctoral student,

Denov Institute of Entrepreneurship and Pedagogy

Annotation *This scientific article provides a comprehensive analysis of coarse and non-literary vocabulary found in the Uzbek language, their origins, social and regional characteristics. The study examines local, dialect-specific and borrowed slang units based on examples. In particular, the lexical-semantic features of abusive words, their shades and five spheres of usage were analyzed at a new level. Furthermore, the interpretations of vulgarisms presented in the "Explanatory Dictionary of the Uzbek Language" were fully revealed. During the research, using comparative-analytical and expert methods, words that defame honor or are abusive were studied from a legal perspective. The article investigates coarse vocabulary from the viewpoints of linguistics, psycholinguistics and sociolinguistics. The semantic field of language units, connotative meanings and pragmatic functions are thoroughly illuminated. Additionally, the socio-psychological impact of non-literary words, the reasons and contexts of their usage in speech are examined as an independent object of analysis. The authors also examined the etymology of lexical units, dialectal variants and modern changes. The research results are of practical importance for the development of linguistic science and improvement of lexicographic explanatory dictionaries. This study allows for a deeper understanding of the rich lexical heritage of the Uzbek language.*

Keywords *Linguistic examination, criminolinguistic, lexico-semantic, segment, vulgarisms, defamation of a person, forensic linguistic examination, lexicographic annotation, vulgar element*

O'zbek tilida haqorat so'zlarning huquqiy-lingvistik tahlili

Maqsudaliyeva Yodgorxon Nu'monjon qizi

yodgorxonmaqsudaliyeva@gmail.com

Tayanch doktorant,

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Annotatsiya *Ushbu ilmiy maqolada o'zbek tilida uchraydigan qo'pol va noadabiy leksika, ularning kelib chiqishi, ijtimoiy va hududiy xususiyatlari keng tahlil qilinadi. Tadqiqotda mahalliy, shevaga xos va o'zlashgan slang birliklar misollar asosida o'rganiladi. Jumladan, haqoratomuz so'zlarning leksik-semantik xususiyatlari, ularning ottenka va qo'llanilishning besh ta sohasi yangi bosqichda tahlil qilindi. Shuningdek, "O'zbek tili izohli lug'ati" da keltirilgan vulgarizmlarning izohlari to'liq ochib berilgan. Tadqiqot davomida qiyosiy-tahliliy va ekspertiza metodlaridan foydalanilib, shaxsni obro'sizlantiruvchi yoki haqoratomuz so'zlar huquqiy jihatdan o'rganildi. Maqolada qo'pol leksikaning tilshunoslik, psixolingvistik va ijtimoiy tilshunoslik nuqtai nazaridan tadqiqi olib borildi. Til birliklarining semantik*

⁸ Maqsudaliyeva Yo.N. — ORCID: 0009-0007-0415-8402

maydoni, konnotativ ma'nolari va pragmatik funksiyalari batafsil yoritilgan. Shuningdek, noadabiy so'zlarning ijtimoiy-psixologik ta'siri, ularning nutqda qo'llanilish sabablari va o'rinlari mustaqil tahlil ob'ekti sifatida ko'rib chiqildi. Mualliflar leksik birliklarning etimologiyasini, dialektal variantlarini va zamonaviy o'zgarishlarini ham ko'rib chiqishdi. Tadqiqot natijalari tilshunoslik fanining rivojlanishiga va leksikografik izohli lug'atlar takomillashtirishiga amaliy ahamiyat kasb etadi. Ushbu tadqiqot o'zbek tilining boy leksik boyligini yanada chuqurroq o'rganish imkonini beradi.

Kalit so'zlar *Lingvistik ekspertiza, kriminolingvistik, leksik-semantik, segment, vulgarizmlar, shaxsni obro'sizlantirish, sud-lingvistik ekspertizasi, leksikografik izoh, noadabiy unsur*

Правовой лингвистический анализ оскорблений в узбекском языке

Максудалиева Йодгорхон Нумонжон кизи
yodgorkhonmaqsudaliyeva@gmail.com
Аспирант,
Институт предпринимательства и педагогики им. Денова

Аннотация *В данной научной статье проводится широкий анализ грубой и нелитературной лексики, встречающейся в узбекском языке, их происхождения, социальных и региональных особенностей. В исследовании изучаются местные, диалектные и заимствованные сленговые единицы на основе примеров. В частности, лексико-семантические характеристики оскорбительных слов, их оттенки и пять сфер употребления проанализированы на новом уровне. Кроме того, полностью раскрыты толкования вульгаризмов, приведённых в «Толковом словаре узбекского языка». В ходе исследования с использованием сравнительно-аналитических и экспертных методов изучены с юридической точки зрения слова, порочащие честь или оскорбительные. В статье исследование грубой лексики проводилось с точки зрения лингвистики, психолингвистики и социолингвистики. Подробно освещены семантическое поле языковых единиц, коннотативные значения и прагматические функции. Также рассмотрены социально-психологическое воздействие нелитературных слов, причины и контексты их употребления в речи как самостоятельный объект анализа. Авторы рассмотрели этимологию лексических единиц, диалектальные варианты и современные изменения. Результаты исследования имеют практическое значение для развития лингвистической науки и совершенствования лексикографических толковых словарей. Данное исследование позволяет глубже изучить богатство узбекского языка.*

Ключевые слова *Лингвистическая экспертиза, криминалистическая, лексико-семантическая, сегмент, вульгаризмы, клевета на личность, судебно-лингвистическая экспертиза, лексикографическая аннотация, вульгарный элемент*

Kirish

Jahon tilshunosligida fanlararo integratsiyaning faollashib borishi sababli ijtimoiy hayotdagi muammolarning tub ildizlarini aniqlash va ularning kompleks yechimlarini topishda samarali natijalarga erishilmoqda. Bu jarayonda leksik-lisoniy birliklar asosiy vosita sanalib, tilning inson hayotidagi o'rni ortib bormoqda. Xususan, tilning huquqshunoslik sohasi bilan aralashuvi, ziddiyatli va muammoli matnlarni lingvistik ekspertizadan o'tkazish masalalari tilshunoslik va huquqshunoslik sohalari o'rtasidagi aloqani ta'minlab, davlat va nodavlat markazlari faoliyatida amaliy ahamiyatga ega bo'tlmoqda.

Dunyo tilshunosligida lingvistik ekspertiza kriminalistik holatlarda matnni tahlil etish va dalillarni aniqlashda yetakchi omillardan biri hisoblanadi. Sohaga oid qator ilmiy tadqiqotlarda kriminalistik vaziyatlardagi muammoli holatlarga lingvistik ekspertiza orqali aniqlik kiritilgan. Buning natijasida ingliz ta'lim muassasalarida maxsus lingvistik ekspertlar tayyorlash bo'yicha tizimli ishlar tashkil etilgan, kriminolingvistik xulosalar berishga doir ilmiy-metodik adabiyotlar shakllangan (Chernyshova, 2019).

O'zbek tilshunosligida nazariy muammolarni o'rganish jarayonida tildan amaliy foydalanish bilan bog'liq tadqiqotlarni olib borish uchun keng imkoniyatlar yaratilmoqda. Amaliy tilshunoslik va kompyuter lingvistikasining taraqqiy etishi bilan tilshunoslik yutuqlari boshqa gumanitar fanlar tadqiqiga ham tatbiq qilinmoqda. Zero, davlatimiz rahbari ta'kidlaganlaridek, "Dunyoda ilm-fan sohasidagi yutuqlar aynan fundamental tadqiqotlar yo'nalishida qo'lga kiritilgani tasodifiy emas" (Mirziyoyev, 2017).

Respublikamizda huquqiy tizimni takomillashtirish, kriminalistika bilan bog'liq matnlarning mohiyatini yoritish, anonimlik holatlarini izchil asoslash, jinoiy ishlarni xolis baholashda lingvistik ekspertizaning ahamiyati katta. Shu ma'noda lingvistik ekspertiza

bo'yicha amalga oshirilayotgan tadqiqotlar ham o'zbek amaliy tilshunosligini yangi natijalar bilan boyitadi, tergov hamda sudlov jarayonlarining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shu bois o'zbek tilidagi "shaxsni obro'sizlantirish" mazmunli ifodalarning lingvistik tadqiqi bugungi kun tilshunosligida dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. 2020-yil 20-oktabrdagi PF-6084-son "Mamlakatimizda o'zbek tilini yanada rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmonining qabul qilinishi tadqiqotning dolzarbligini isbotlaydi.

Adabiyotlar tahlili

Lingvistik ekspertizaning aynan qachon yuzaga kelganligini aniq dalil bilan asoslash qiyin, ammo ilm-fanga kirib keluvchi har qanday istilohning o'z tarixi, shakllanish bosqichi va taraqqiyot davri bo'ladi. Lingvistik ekspertiza ham aniq bir davrda vujudga kelgan va alohida soha sifatida XX asrning ikkinchi yarmidan keyin shakllangan. Nutqda qo'llanuvchi so'z va gaplarning turli atributlari, xususan, ularning mazmunida shaxsni obro'sizlantirish, haqoratlash, kamsitish, shaxsga nisbatan tuhmat ifodalayotganligini aniqlash, unga ilmiy asosda xulosa bera olish bugungi kunda dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda. Dastlab lingvistika va yurisprudensiyaning bog'liqligi masalasi rus tilshunoslari Y.L. Ziyangirova va Y.A. Grishenkova tadqiqotlarida yoritilgan. Ekstremizm bilan bog'liq matnlar lingvistik ekspertizasi M.V. Ablin tadqiqotida o'z aksini topdi (Аблин, 2016).

Lingvistik ekspertizaning shakllanishi va amaliyotga tatbiqini A.N. Baranov, K.I. Brinev, I.V. Jarkov, Y.N. Bondarenko (Бондаренко, 2016) o'z ishlarida tavsifladi. Haqorat bilan bog'liq holatlarda lingvistik ekspertiza tasnifi N.D. Golev, Y.I. Galyashina (Галяшина, 2003) tomonidan amalga oshirildi.

Jahonda ijtimoiy tarmoq xabarlarini va anonim xatlarni lingvistik ekspertiza qilish tamoyillari M. Kultxard, Tim Grant, N. Smit tomonidan ishlab chiqilgan bo'lsa, kriminalistik

vaziyatlarda lingvistik ekspertizani tashkil etish masalalari A. Nini tadqiqotlarida yoritildi (Nini, 2017).

O'zbek tilshunosligida yuridik til va huquqiy masalalarga oid ilmiy nazariyalar A.Saidov, M. Mirhamidov, S. Hasanov, X. Hayitov tadqiqotlarida yaratildi. Sud nutqi va leksikasi masalasi Q. Mo'ydinov ishlarida asoslab berildi. Yuridik hujjatlarni lingvistik bilimlar asosida tahlil qilish xususida K.N. Qayumova tadqiqot ishlarini olib bordi. Shuningdek, aynan lingvistik ekspertiza borasida K. Musulmonova, shaxsiy yozishmalarda noadabiy unsurlarning hududiy xoslanishini lingvistik ekspertiza orqali aniqlash bo'yicha tadqiqot D.A. To'rayeva tomonidan bajarildi (Najmiddinova, 2025).

Ushbu tadqiqotlar til va huquqning bog'liqligidagi muayyan muammoli masalalarni yechishda o'ziga xos ahamiyat kasb etadi. Biroq o'zbek tilshunosligida aynan shaxsni obro'sizlantirish bilan bog'liq holatlar lingvistik ekspertizasi ilmiy tadqiqot sifatida maxsus tadqiq etilmagan. Bu esa tadqiqotning mavzusining dolzarbligini ko'rsatadi.

Metodologiya

Hozirgi o'zbek adabiy tili lug'at tarkibining asosiy qismini o'zbek xalqining barcha a'zolari uchun umumiy bo'lgan va qo'llanishda muayyan hudud yoki ma'lum faoliyat sohalari bilan chegaralanmagan leksika tashkil qiladi. Shu bilan birga, xalq tilida chegaralangan qatlam so'zlari ham keng ishlatiladi. Masalan, vulgarizmlar nutqda so'zlovchining mahorati bilan o'ziga xos estetik vazifani bajaradigan vositaga aylanadi. Shuningdek, shaxsning xarakteri, ichki dunyosi, madaniy-ma'rifiy saviyasi kabi bir qator jihatlarni ta'kidlashda vulgarizmlar alohida o'rin tutadi. Ular tilshunoslikda ma'no ottenkasi va qo'llanish doirasiga ko'ra 5 guruhga bo'linadi:

1. kishilarning xarakteri va mijozidagi ojizlikni ifodalovchi vulgarizmlar: *dum, tekinoxor, ayyor, buzuq, xomkalla, xumpar, qoshmachi, noinsof, xotinfurush, mag'zava, yuzsiz, esipast, lanj, latta,*

ig'vogar, majmagil odam, mazasi yo'q, xotinboz kabi;

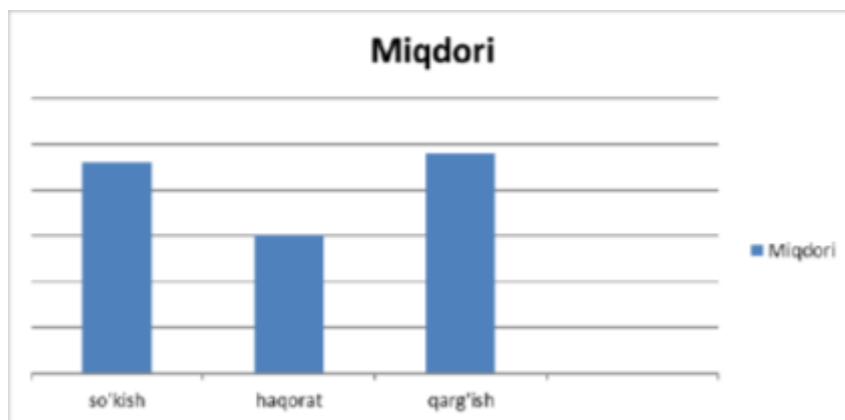
2. kishilarning tashqi ko'rinishidagi kamchilik va nuqsonlarni ifodalovchi vulgarizmlar: *mechkay, ko'ppak, maymoq, ilonbosh, simyog'och, qovoqbosh, ayronbosh, gumbaz, bordonday, qo'ng'iz, mo'ylov, kal, do'rdoq, qiyshiq, qo'tir, pataksoqol, paxmoq, surpaquloq, shikit, daroz, akildoq, paytava quloq, so'loqmon, quti uchdi, bir oyog'i yerda bo'lsa, bir oyog'i go'rda kabi;*
3. so'kish, koyish ma'nosini ifodalovchi vulgarizmlar: *bachchag'ar, yaramas, ablah, xumpar, nomard, badbaxt, nonko'r, qistaloq, ahmoq, sintaloq, xotin-taloq, galvars, kasofat, nahs, ko'ppak, la'nati, tentak, iblis, shallaqi, itvachcha, juvonmarg, isqirt, benomus, iflos, haromi, bedavo, go'rso'xta, vaysaqi; kabi;*
4. kishining kasalliklari bilan bog'liq vulgarizmlar: *pes, moxov, mayib, nogiron, psix, aqli zaif, kar, garang kabi;*
5. qarg'ish mazmunli vulgarizmlar. Ularni anglatgan ma'nolari jihatidan quyidagi guruhlarga bo'lish mumkin:
 - a. o'lim tilash ma'noli qarg'ishlar: *ajal olsin, diydoring o'chsin, oshingni yey, qirchiningdan qiyilgur, go'ringda to'ng'iz qo'pgur;*
 - b. yomon istak (tilak) ma'noli qarg'ishlar: *ko'zing o'yilib tushgur, tuzim ko'r qilgur/ non ursin; tul o't, sut ko'r qilgur;*
 - c. duoyi bad qilish ma'noli qarg'ishlar: *do'zaxda yonib o'l/ oqpadar bo'l kabi.*

Dialogik nutqda, so'zlovchi va suhbatdosh o'zaro fikr almashuv jarayonida ayrim so'zlar, so'z birikmalari hamda vulgarizmlardan foydalanadi. Tilning ijtimoiy-dialektal qatlamiga mansub so'zlar badiiy adabiyotda voqelikning 21 ishonarli chiqishi uchun personajlar nutqini induviduallashtirish vositasi sifatida muhim ahamiyatga ega bo'ladi, biroq ularni kundalik maishiy-ijtimoiy munosabatlarda aniq shaxsga qarata ishlatish huquqiy javobgarlikka sabab bo'ladi. Besh jildli

“O‘zbek tilining izohli lug‘ati”da “so‘k.” qisqartmali terminlarning umumiy soni 46 ta, ikki jildli “O‘zbek tilining izohli lug‘ati”da “haqr.” qisqartmali terminlarning umumiy soni 30 ta, 2023-yilda chop qilingan olti jildli “O‘zbek tilining izohli lug‘ati”da “qarg‘.” qisqartmali

terminlarning umumiy soni 48 tani tashkil qiladi (“O‘zbek tilining izohli lug‘ati”, 2023).

Sud-lingvistik ekspertizasi o‘tkazish uchun sabab bo‘ladigan so‘kish, qarg‘ish, haqorat ma‘noli so‘zlarning izohli lug‘at bo‘yicha tahlili quyidagicha:

1-rasm.

“O‘zbek tilining izohli lug‘ati” tilimizdagi haqorat, so‘kish, qarg‘ish ma‘noli so‘z va iboralar jamlangan yagona manbadir. Unda izohli lug‘at talabiga mos ravishda bunday tabiatli so‘zlar qamrab olinib, leksikografik izohlar berilgan. “O‘zbek tilining izohli lug‘ati”ning akademik manbaa ekanligini hisobga olib, kelgusida tuziladigan haqorat ma‘noli ifodalar lug‘atida izohli lug‘atdagi leksikografik izohlar, illyustrativ misollardan foydalanish maqsadga muvofiq. O‘z navbatida izlanishlar orqali turli hududlarda qo‘llanadigan yangi haqorat so‘zlarni topib, maxsus lug‘atga kiritilishi keyinchalik undan izohli lug‘atning yangi nashrlarida foydalanish imkonini beradi (Najmiddinova, 2025). Tuhmat hamda haqorat ma‘noli so‘zlarni qo‘llash, so‘kish so‘zlarini ishlatish hamma lingvomadaniyatlarda qoralanadi, ammo bu birliklarni mutlaq taqiqlangan deyish xato bo‘ladi. Masalan, jamoat ongi ulardan foydalanishni oqlashi mumkin bo‘lgan holatlar mavjud. Jumladan, ijodkorning badiiy matndagi personajni tavsiflashi uchun, so‘z o‘yini hazil-mutoyiba maqsadlarida va shunga o‘xshash boshqa holatlarda yuqoridagi singari nomaqbul so‘z va iboralar ishlatiladi.

Muhokama va Natijalar

Ma‘lumki, sud-lingvistik ekspertizasi jarayonida matnning semantik-stilistik xossalari tekshiriladi. Muayyan til korpusida mavjud ma‘lumotlar bazasi asosida matnning lingvistik xarakteri namoyon bo‘ladi. Nutqdagi har bir so‘z alohida-alohida izohlanmaydi, aksincha, bir umumiy semantik maydon yoki guruh doirasida tahlil qilinadi (Қаюмова, 2019).

Shu bilan bir qatorda, lingvist-ekspert sha‘n va qadr-qimmat hamda ishchanlik obro‘cini himoya qilish bo‘yicha da‘vo ochish uchun haqiqatga to‘g‘ri kelmaydigan va shaxsni obro‘sizlantiradigan tarzda ma‘lumot tarqatilishi zarur. Agar haqorat deb qaralayotgan ma‘lumotda bunday belgilar bo‘lmasa, fuqarolik huquqbuzarligi hisoblanmaydi va ushbu toifadagi ishlar bo‘yicha da‘vo qondirilmaydi. Shuningdek, fuqaro tomonidan amaldagi qonunchilik yoki axloqiy me‘yorlar, jamiyatda o‘rnatilgan xulq-atvor tamoyillari buzilganligi to‘g‘risida da‘vo qilinsa, bu holatda maxsus ekspertizadan o‘tkazish talab qilinadi. Masalan, bir shaxs biror kompaniya xodimlari yoki tashkilot rahbari haqida “Ular huquqiy me‘yorlarni buzib, firibgarlik qilishmoqda”, deb aytsa va bu da‘vo

jamiyatda qabul qilingan axloqiy me'yorlarga yoki qonunchilikka zid deb hisoblansa, shaxsning da'vosini aniqlash va tekshirish uchun sud-lingvistik ekspertizasi tayinlanadi.

Lingvistik ekspertiza bo'yicha adabiyotlarda obro'sizlantiruvchi nutq strategiyasining boshqa belgilari (bahsli yoki potensial bahsli bayonotlar mazmunidagi nomuvofiqlik) aniqlanishi uchun qo'shimcha o'rganish va bunda faqat lingvist emas, boshqa soha mutaxassislari ham jalb etilishi zarur bo'ladi. Bunda matn mavzusi, mavzudan chetga chiqish, nom va xulosalar, kirish va xulosalarning nomuvofiqligi, mantiqiy qarama-qarshiliklar, alogizmlarning mavjudligi bo'yicha matndagi ichki qarama-qarshiliklarni ochishga olib keladi. Tuhmat aktida bularni belgilash (shuningdek, bila turib yolg'on va asossiz ma'lumotlarni tarqatish bilan bog'liq boshqa ishlar) lingvistik ekspertizaning majburiy vazifalariga kiradi. Bular huquqni muhofaza qiluvchi organ xodimi tomonidan hisobga

olinishi mumkin bo'lgan maxsus ko'rsatkichlardir. Matnda salbiy ma'lumotlarning mavjudligi (aniq faktlar bo'lishi yoki qanday ifodalanishidan qat'i nazar), shubhasiz, obro'sizlantiruvchi nutq strategiyasining belgilaridan biri bo'ladi.

Xulosa

O'zbek tilida axloqiy-estetik jihatdan umumqabul qilingan so'z va iboralar bilan birga, salmoqli miqdorda haqorat, so'kish, kamsitish, obro'sizlantirish ma'noli so'z va iboralar mavjud. "O'zbek tilining izohli lug'ati"da tegishli til birliklari maxsus pometalalar bilan berilgan. O'z navbatida, maxsus pometa berilmagan va nutqiy haqorat xarakterli so'zlar ham borki, bu shunday so'zlar bilan bog'liq haqoratlash, obro'sizlashtirish aktlari sodir bo'lganda sud-lingvistik ekspertizasi xulosasini berishda murakkabliklar paydo qiladi. Shunday bo'lsa ham izohli lug'at o'zbek lingvist-ekspertlari asoslanadigan muhim ilmiy manba hisoblanadi.

References:

1. Chernyshova, T. V. (2019). Methods of analysis of speech acts: opportunities and problems of use in practice of conducting forensic linguistic examinations. *Journal of Acta Linguistica Petropolitana, Washington*.
2. Mirziyoyev, Sh. M. (2017). Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. *Prezident asari (1-nashr), Toshkent*.
3. Аблин, М. В. (2016). Теоретико-методологическое обоснование лингвистической экспертизы по делам об экстремизме. *Автореф. дисс. ... канд. филол. Наук. Ташкент*.
4. Бондаренко, Е. Н. (2016). Анализ речевой стратегии дискредитации в лингвистической экспертизе (на примере интернет-комментария). *Филологические науки. Вопросы, теории и практики. Ташкент*.
5. Галяшина, Е. И. (2003). Основы судебного речеведения. *Монография, Ташкент*.
6. Nini, A. (2017). Authorship profiling in a forensic context. *Doctor of Philosophy. Autoref... Dis. London*.
7. Najmiddinova, N. (2025). O'zbek tilidagi "shaxsni obro'sizlantirish" mazmunli ifodalarning lingvistik ekspertizasi. *Avtoreferat, Qo'qon*.
8. O'zbek tilining izohli lug'ati, (2023). *"O'zbekiston nashriyoti" Toshkent*.
9. Najmiddinova, N. (2025). O'zbek tilidagi "shaxsni obro'sizlantirish" mazmunli ifodalarning lingvistik ekspertizasi. *Dissertatsiya, Farg'ona*.
10. Қажумова, К. Н. (2019). Предикативликиннг синтактик-семантик хусусиятлари (халқаро ҳуқуқ ҳужжатлари инглиз, ўзбек ва рус тиллари материаллари қиёсий таҳлили асосида). *Филол. фан.фалс. д-ри дисс. автореф. Ташкент*.